

Wojciech Oronowicz, Piotr Modzelewski

Wychowywanie dzieci przez pary homoseksualne

Czasopismo Pedagogiczne/The Journal of Pedagogy nr 2(3), 62-72

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wojciech Oronowicz

Uniwersytet Jagielloński
Stowarzyszenie Naukowe Psychologia i Seksuologia LGBT
e-mail: wojciech.oronowicz@snps.pl

Piotr Modzelewski

Akademia Pomorska w Słupsku
e-mail: piotr.modzelewski@apsl.edu.pl

WYCHOWYWANIE DZIECI PRZEZ PARY HOMOSEKSUALNE

The problem of raising children by homosexual couples

***Abstract:** The perception of non-heterosexual persons still depends on stereotypes which have not been confirmed by research. The stereotypes depict non-heterosexual persons as people who create relationships that are less strong and tend to be more prone to certain diseases that are supposed to be the effect of a different sexual orientation only. However, the parental abilities do not depend on the sex or the sexual orientation, and children raised by homosexual persons do not differ from the population when it comes to intelligence or health.*

Keywords: *homosexual parenting, education, discrimination, stereotypes, prejudice*

Wstęp

O społeczności LGB (lesbijek, gejów i biseksualistów) krąży wiele stereotypów, które nie posiadają podstaw empirycznych. Wiele z nich staje się podstawą do przejawiania dyskryminacji i uprzedzeń wobec tej grupy osób, które mogą być szczególnie dotkliwe, gdy są wyrażane przez profesjonalistów.

Choć wiele osób deklaruje, że toleruje osoby homoseksualne (trzeba mieć na uwadze, że często są to deklaracje, nie badane są natomiast postawy utajone), to jednak aspektem, który budzi duży sprzeciw społeczny jest wychowanie dzieci przez pary nieheteroseksualne. Jednakże jak przekonuje przegląd licznych badań te przekonania opierają się nie na danych empirycznych, a jedynie uprzedzeniach. Umiejętności rodzicielskie nie są przypisane żadnej z płci czy orientacji, a ponadto badania ukazują, że dzieci praktycznie nie różnią się osiągnięciami rozwojowymi w takich sferach jak zdrowie, dobrostan psychiczny i społeczny, funkcjonują odpowiednio w szkole, rozwijają się dobrze poznawczo, a większość także posiada orientację heteroseksualną, mimo wychowania przez osoby nieheteroseksualne.

Celem artykułu jest prezentacja wybranych publikacji naukowych dotyczących wychowywania dzieci przez pary homoseksualne w kontekście powszechnie występujących uprzedzeń i dyskryminacji w stosunku do osób o orientacji innej niż heteroseksualna. Przedmiotem zainteresowania autorów jest próba znalezienia odpowiedzi na to czy literatura naukowa daje podstawy do rzeczywistego ograniczenia możliwości wychowywania dzieci przez nieheteroseksualnych rodziców.

Brak różnic między orientacjami seksualnymi

Wiele badań wskazuje na znaczne podobieństwo pomiędzy osobami nieheteroseksualnymi a heteroseksualnymi. Nie zaskakują doniesienia wskazujące na brak różnic indywidualnych w zakresie inteligencji, czy też osobowości pomiędzy osobami wykazującymi różne orientacje seksualne. Interesujące z kolei z punktu widzenia możliwości zmiany społecznej są różnice, które są bezpośrednio związane przez badaczy ze skutkami dyskryminacji i uprzedzeń doświadczanych przez osoby nieheteroseksualne.

Powszechnym stereotypem dotyczącym mężczyzn homoseksualnych jest przekonanie, że można ich rozpoznać po mowie, która zgodnie ze stereotypem odznacza się m.in. dokładną wymową oraz wysoką i często zmienianą wysokością głosu. Przeprowadzono badanie z udziałem 30 heteroseksualistów (Van Borsel i Van de Putte, 2014). Uczestnikom badania odtworzono wypowiedzi osób heteroseksualnych i homoseksualnych, a zadaniem osób badanych było wskazanie orientacji seksualnej usłyszonej osoby. Wyniki badania ukazały, że uczestnicy badania określili zgodnie orientację seksualną w jedynie 56,2% przypadków. Wyniki badania jednoznacznie pokazują, że nie jest możliwa identyfikacja orientacji seksualnej na podstawie głosu danej osoby.

Stereotyp osoby nieheteroseksualnej zawiera w sobie obraz człowieka, który posiada wielu partnerów seksualnych, czego nie potwierdzają badania naukowe. Istniejące różnice pomiędzy związkami par tworzonych przez osoby homoseksu-

alne i heteroseksualne mogą się z kolei wiązać ze sposobem poszukiwania bliskiego partnera. Ze względu na to, że orientacja heteroseksualna występuje częściej niż orientacje nieheteroseksualne (Gates, 2011), znalezienie bliskiego partnera przez osoby heteroseksualne może być łatwiejsze. Od dawna osoby o orientacji innej niż heteroseksualna były zmuszone do szukania miłości za pomocą środków alternatywnych – z początku ogłoszeń matrymonialnych w prasie, dzisiaj za pomocą internetowych portali randkowych (por. Oronowicz i Jaśkowiak, 2015b). Wykazano, że osoby nieheteroseksualne (homoseksualne i biseksualne) korzystają z portali randkowych częściej niż osoby heteroseksualne (Oronowicz i Jaśkowiak, 2015c). Różnicę tą tłumaczy się większymi trudnościami w znalezieniu bliskiego partnera w sposób tradycyjny, które znosi możliwość znalezienia miłości przez Internet.

Problemy ze znalezieniem partnera tej samej płci wiążą się z występowaniem zachowań samobójczych (Chen, Li, Wang i Zhang, 2015), dlatego portale randkowe mogą odgrywać większą rolę dla zdrowia psychicznego osób nieheteroseksualnych w porównaniu do heteroseksualistów.

Badania nie potwierdzają stereotypu mającego świadczyć o tym, że związki tworzone przez pary homoseksualne są mniej wartościowe od związków tworzonych przez pary heteroseksualne. Relacje par homoseksualnych i heteroseksualne nie różnią się od siebie w funkcjonowaniu – cechuje je podobna satysfakcja z bliskich relacji (Kurdek, 1995; Peplau & Cochran, 1990; za: APA, 2011), czy też są one tworzone z podobnych powodów psychologicznych (Herek, 2006; za: APA, 2011).

Pary homoseksualne niekiedy spotykają się z problemami, które nie dotyczą par heteroseksualnych. Jednym z problemów jest konieczność dostosowania się do dewaluacji związków par homoseksualnych przez społeczeństwo (Russell, 2000). Również Garnets i Kimmel (1993) zwracają uwagę na to, że niektóre występujące różnice pomiędzy parami homoseksualnymi i heteroseksualnymi wiążą się ze stygmatyzacją par homoseksualnych przez społeczeństwo. Ze względu na doświadczenie tego rodzaju unikalnych problemów dla par homoseksualnych (związanych m.in. z brakiem wsparcia społecznego), przedstawiono narzędzie do badania satysfakcji ze związku oraz wsparcia społecznego przeznaczoną dla gejów i lesbijek (Belous i Wampler, 2016).

Cechą różniącą pary homoseksualne od par heteroseksualnych jest brak możliwości zawarcia związku małżeńskiego, co jest traktowane jako przejaw dyskryminacji prawnej (Saja, 2012). Badacze wskazują na pozytywne skutki legalizacji związku dla par homoseksualnych. Przeprowadzono badanie internetowe wśród 239 mieszkańców USA pozostających w związku homoseksualnym (Fingerhut i Maisel, 2010). Wyniki badania wskazują na to, że odprawienie ceremonii ślubnej chroni przed negatywnymi skutkami stresem wynikającym z ujawnieniem

orientacji nieheteroseksualnej w społeczeństwie heteronormatywnym. Ponadto Lannutti (2007; za: Fingerhut i Maisel, 2010) wskazuje na to, że lesbijki, geje i biseksualiści wierzą w to, że legalizacja związku wzmacnia go.

Przeprowadzono badania wśród chińskich gejów, lesbijek i biseksualistów (Hu, Hu, Huang i Zheng, 2015). Wyniki wskazują na to, że osoby nieheteroseksualne wykazują w porównaniu do osób heteroseksualnych niższą samoocenę i są bardziej samotne, natomiast porównywane grupy cechuje podobny poziom satysfakcji z życia. Hu i inni (2015) wskazują również, że rola samooceny i samotności odgrywa większą rolę w poziomie satysfakcji z życia wśród osób nieheteroseksualnych niż w przypadku heteroseksualistów. Również badania przeprowadzone w innym kręgu kulturowym sugerują, że osoby nieheteroseksualne są częściej samotne (Rivers i Noret, 2008). Powyższe doniesienia mogą wskazywać na konieczność zmiany polityki społecznej wobec osób ze środowiska LGB umożliwiając osobom nieheteroseksualnym formalizację związku, czy też w dalszej perspektywie zmianę świadomości społecznej.

Innym problemem dotykającym społeczność LGBT jest doświadczenie dyskryminacji i uprzedzeń ze strony służby zdrowia (Jaśkowiak, 2015). Wiele ze stereotypów wiąże się z postrzeganiem samej orientacji seksualnej jako czynnika wiążącego się z częstszym występowaniem chorób (Biostat, 2012), co nie znajduje potwierdzenia w rzeczywistości, z uwagi na to, że to nie orientacja, ale zachowania warunkują częstsze występowanie chorób i zaburzeń (por. Oronowicz i in., 2015a). U lesbijek i biseksualistek występuje większe ryzyko raka sutka, natomiast jest to związane z mniejszą liczbą ciąż (Dibble, 2004). Zaburzenia psychiczne (wśród których wymienia się między innymi próby samobójcze, depresję, zaburzenia lękowe) występują częściej u wśród społeczności LGB, z kolei jako przyczyny takiego stanu rzeczy wymienia się stygmatyzację, dyskryminację, czy uprzedzenia (King, 2008). W tej populacji zaznaczają się również zachowania antyzdrowotne, w tym nadużywanie alkoholu. Wśród klinicystów, wciąż nierzadkim zjawiskiem są bezpodstawne uprzedzenia, które wpływają negatywnie na jakość usług zdrowotnych świadczonych tej grupie, m.in. opóźniając kontakt z lekarzem, czy też obniżając jakość relacji terapeutycznej (por. Oronowicz i in., 2015a).

W związku z sytuacją dyskryminacji przez służbę zdrowia wskazuje się na potrzebę dodatkowego kształcenia przyszłych psychologów i lekarzy w zakresie psychologii i seksuologii LGBT (Oronowicz i in., 2015a). Takie działania ukierunkowane na przedstawienie podobieństw i różnic pomiędzy osobami heteroseksualnymi i nieheteroseksualnymi, ze szczególnym uwzględnieniem możliwych przyczyn tych różnic, może zwiększyć jakość usług świadczonych przez psychologów i lekarzy.

Osiągnięcia rozwojowe dzieci wychowywanych przez rodziców homoseksualnych

Na świecie wiele par lesbijek lub gejów wychowuje dzieci, tworząc własne rodziny. W Australii, aż 11% australijskich gejów wychowuje dzieci, a wychowujących lesbijek jest trzy razy więcej (33%). Przegląd wielu badań rzuca wyzwanie popularnemu pogładowi, iż wychowanie przez rodziców tej samej płci szkodzi dzieciom. Liczne badania przekonują, że dzieci z takich rodzin są dobrze przystosowane psychospołecznie, bardzo dobrze radzą sobie z nauką i nie różnią się w poziomie funkcjonowania emocjonalnego, społecznego i intelektualnego od dzieci wychowywanych przez pary heteroseksualne. Niektóre badania przekonują nawet o pewnych zaletach wychowywania przez pary homoseksualne (Dempsey, 2013).

Jednym z aspektów poddanym analizie porównawczej między rodzinami tworzonymi przez pary heteroseksualne i nieheteroseksualne jest zdrowie. Badania przeprowadzone przez Uniwersytet w Melbourne obejmują dane od 500 dzieci w wieku od urodzenia do 17 roku życia oraz od 315 rodzin LGBT. W skalach mierzących zdrowia obiektywnego oraz spójność rodziny dzieci w wieku 5–17 lat, wychowywane przez rodziców tej samej płci miały znacząco lepsze wyniki w porównaniu z australijskimi dziećmi wywodzącymi się z innych rodzin. Inne miary zdrowia nie różniły się pomiędzy różnymi typami rodzin (Crouch, Waters, McNair, Powers i Davis, 2012; Crouch, 2013).

Niezwykłe istotna jest sfera relacji, zarówno pomiędzy rodzicami, jak i rodzicami a dziećmi. Wyniki badań przekonują, że dzieci wychowywane w rodzinach par homoseksualnych doświadczają odpowiednich relacji ze swoimi rodzicami bez względu na to, czy ich rodziny zostały utworzone po rozwodzie rodziny heteroseksualnej czy nowo powstałe rodziny są efektem planowania przez obojga rodziców tej samej płci uprzednio nie będącymi w związku heteroseksualnym. Wainright wraz ze współpracownikami (2004) stwierdził, że dzieci wychowywane przez lesbijki lub gejów w Stanach Zjednoczonych, opisują swoje relacje z rodzicami jako ciepłe i troskliwe. Wspomniane badania zasługują na uwagę, bowiem nie polegają na samoopisie relacji z dziećmi przez rodziców, czy obserwacji nauczycieli bądź innych przedstawicieli instytucji zajmujących się opieką wychowaniem, pomocą społeczną, a przedstawiają punkt widzenia dzieci, jak faktycznie ich relacje z rodzinami wyglądają, na bazie ich bezpośredniego i autentycznego doświadczenia (Wainright i in., 2004). Dzieci wychowywane w takich rodzinach wykazują nieco większy poziom bezpiecznego przywiązania mierzony skalą psychometryczną, postrzegają swoich rodziców jako bardziej dostępnych dla nich (Golombok i in., 2003), wykazują także większą gotowość do prowadze-

nia rozmów o seksualności i emocjonalnych problemach ze swoimi rodzicami (Venfraussen, Ponjaert-Kristoffersen i Brewaeys, 2003). Dokonano także analizy porównawczej pomiędzy ojcami heteroseksualnymi i homoseksualnymi i ci ostatni okazywali się bardziej responsywni na dziecięce potrzeby, co stwierdzili Bigner i Jacobsen (1992).

Wielu badaczy, a także tzw. „ludzi z ulicy” wyraża pogląd, że relacje homoseksualne są niestabilne i to może szkodzić dzieciom, jednakże trzeba zauważyć, że relacje heteroseksualne wykazują taką samą niestabilność (Dempsey, 2013). W krajach rozwiniętych połowa małżeństw kończy się rozwodem wraz z kolejnymi latami trwania związku (im dłużej trwa związek w latach, tym zwiększa się prawdopodobieństwo rozpadu), o czym przekonują badania ze spisu powszechnego w USA jak i badania francuskie. W samym Paryżu i paryskich okolicach rozpada się aż 55% małżeństw (Ginger i Ginger, 2010). Ten aspekt przystosowania dzieci nie powinien być więc brany pod uwagę, bowiem separacja czy rozwód dowolnego typu rodziny czy związku partnerskiego może przyczynić się do zaburzenia przystosowania bądź niewystąpienia takich trudności.

Na uwagę zasługują badania nad relacjami pomiędzy dziadkami a rodzicami o orientacji innej niż heteroseksualna oraz pomiędzy dziadkami a dziećmi z rodzin par nieheteroseksualnych. Goldberg (2007) w badaniach nad lesbijkami, które są matkami odkrył, iż oboje z partnerów otrzymywali wsparcie od swoich własnych rodziców w rodzicielstwie. W badaniu, w którym porównywano ilość kontaktu, jaki dzieci miały z dziadkami w różnych typach rodzin, orientacja seksualna rodziców nie była czynnikiem różnicującym ilość kontaktu jaki dzieci mieli z dziadkami (Fulcher, Chan, Raboy i Patterson, 2002). Podobnie badania nad rodzicami, którzy są gejami i ich dziećmi wskazują, że zostanie rodzicami zbliżyło ich do dziadków, a szczególnie do ich własnych matek, a dziadkowie okazywali wiele zainteresowania swoimi wnukami (Bergman i in., 2010). Na tej podstawie można przyjąć, że w kontekście relacji rodzinnych dzieci z rodzin homoseksualnych nie doświadczają trudności, nie różnią się od dzieci z rodzin heteroseksualnych, a ich relacje z rodzicami i dziadkami są bardzo pozytywne.

Rola relacji z rówieśnikami są niezwykle istotne dla prawidłowego rozwoju społecznego. Dzieci par osób nieheteroseksualnych twierdzą, że mają dobre relacje społeczne i przyjaciół, a ponadto ich relacje z rówieśnikami nie odbiegają od typowych schematów jakimi rządzą się relacje rówieśnicze dzieci wywodzących się z rodzin heteroseksualnych. Większość dzieci wskazuje, że mają najlepszego przyjaciela, jak i szerszą sieć społeczną znajomych (Patterson, 1995). Gartrell i współpracownicy w badaniach z 2012 roku stwierdzili, iż badani 17-latkowie od urodzenia wychowywani przez lesbijskie matki mieli wiele bliskich przyjaciół, a niektóre z nich trwały kilka lat. Większość z badanych adolescentów (78 badanych) czuło się komfortowo

przyprawdzając innych do swojego domu i informując przyjaciół o orientacji seksualnej ich rodziców (Gartrell i in., 2012).

Chociaż relacje dzieci z przyjaciółmi są generalnie udane, dzieci z rodzin par osób nieheteroseksualnych przejawiają także obawy i zmartwienia dotyczące dokuczania bądź mobbingu, szczególnie przez rówieśników w szkole. Problem ten jest bardziej zauważalny u nastolatków mających rodziców tej samej płci, kiedy dochodzi zwiększona świadomość dyskryminacji, w porównaniu z małymi dziećmi. Lęk o stratę przyjaciela z powodu orientacji seksualnej rodziców lub lęk przed byciem negatywnie ocenionym był przedmiotem zainteresowań badaczy (Gartrell i in., 2005). Dzieci i młodzież z rodzin homoseksualnych stosują wobec tego strategię selektywnego odkrywania się względem ludzi, dokonywania takiego „coming out’u” co do orientacji seksualnej rodziców (Ray i Gregory, 2001). W badaniach okazywało się, że dzieci w szkołach podstawowych doświadczały więcej dokuczania niż dzieci ze szkół średnich, co wynika z faktu, iż takie selektywne odsłaniania się narasta z wiekiem (podwyższoną świadomością konsekwencji odsłonięcia się i możliwej dyskryminacji). Innymi słowy młodsze dzieci są mniej świadome istnienia zjawiska homofobicznego mobbingu, w konsekwencji więcej go doświadczają nieświadomie przedstawiając strukturę swojej rodziny. Lindsay wraz z zespołem (2006) stwierdzają, iż nastolatki podejmuje w tej kwestii strategię prób i błędów aby stwierdzić komu mogą powierzyć informację o swoich rodzicach.

Pomimo lęków i zapewne czasem doświadczania negatywnych wydarzeń ze strony rówieśników, badania przekonują, że dzieci wychowywane przez pary homoseksualne nie są wyjątkowo zagrożone doświadczeniem trudności w relacjach z rówieśnikami czy mobbingu. Badania porównawcze wskazują, że dzieci z takich rodzin są w niewielkim stopniu bardziej zagrożone dokuczaniem z powodu struktury rodziny bądź orientacji rodziców, w porównaniu ze swoimi rówieśnikami z rodzin heteroseksualnych (Bos i van Balen, 2008). Rivers, Potet i Noret (2008) w Wielkiej Brytanii oraz Wainwright i Patterson (2006) w USA stwierdzili, że nastolatki wychowywane w rodzinach składających się z rodziców tej samej płci, nie miały większego prawdopodobieństwa doświadczenia poważnego mobbingu czy wiktylizacji w porównaniu z rodzicami o orientacji heteroseksualnej. Trzeba zwrócić uwagę jednak na fakt, iż istnieją także badania dające sprzeczne wyniki. Organizacja GLSEN (Gay, Lesbian and Straight Education Network) stwierdza wysoki poziom mobbingu i dokuczania (Kosciw i Diaz, 2008). Na podstawie tych badań oraz zagrożenia mobbingiem czy też bullyingiem szkolnym należy stosować wychowanie antydyskryminacyjne już od wczesnych klas. Problemy z przystosowaniem u dzieci i młodzieży wychowywanej przez rodziców tej samej płci byłyby w tym przypadku jedynie skutkiem dyskryminacji, homofobii i przeżywanego

z takimi postawami cierpienia, stresu, lęków, a niezwiązane z defektem czy deficytem środowiska rodzinnego, posiadaniem gorszych umiejętności wychowawczych, czy tworzeniem gorszej, mniej troskliwej atmosfery bądź niezaspokojenia potrzeb dzieci w takich rodzinach przez ich rodziców. Co ciekawe aż 15% uczniów twierdzi, że było dyskryminowanych przez nauczycieli (Kosciw i Diaz, 2008). Pozytywnym faktem jest, iż mimo doświadczania pewnego stopnia dokuczania dzieci z rodzin jednopłciowych wykazują adaptacyjne strategie radzenia sobie ze stresem w postaci optymizmu, aktywnego konfrontowania się ze stresorami społecznymi, a także szukania wsparcia społecznego u innych, a rzadziej korzystają ze strategii nieadaptacyjnych, czyli doświadczania objawów i uczuć depresyjnych bądź unikania (van Gelderen i in., 2012). Mimo takiej „zaradności” dzieci i młodzieży z rodzin homoseksualnych nie zmienia to faktu, iż ciągle społeczeństwa wymagają pracy nad zmianą społecznych przekonań i postaw dyskryminacyjnych.

W przypadku przystosowania psychospołecznego Gartrell i Boss (2010) wskazują, że 17-latkowie wychowywani przez pary lesbijskie są dobrze przystosowani psychospołecznie, mają mało problemów społecznych, nie są agresywni, nie łamią reguł, nie przejawiają problemów eksternalizacyjnych. Chan i współpracownicy (1998) stwierdzili, że liczba rodziców bądź ich płeć społeczna (gender) nie mają wpływu na psychologiczne przystosowanie dzieci. W przypadku edukacji badania Rosenfelda (2010) przekonują, iż porównując dzieci wychowywane przez pary homoseksualne (gejów bądź lesbijek) i pary heteroseksualne i kontrolując przy tym poziom wykształcenia rodziców, dochód czy stabilność związku nie można stwierdzić żadnych różnic między tymi dziećmi. Dzieci są tak samo dobrymi (bądź słabymi) uczniami jak każdy, rozwijają się normalnie, pozytywnie poznawczo. Popularnym poglądem jest, że młodzi ludzie wychowywani przez rodziców homoseksualnych będą homoseksualistami. Jest to mit, co podkreśla Dempsey (2013) dokonując przeglądu badań. Badania dowodzą wręcz czegoś innego, że osoby wychowywane przez rodziców tak różnych – heteroseksualnych, homoseksualnych bądź transgenderowych zwykle są w przeszłości osobami heteroseksualnymi.

Zakończenie

W świetle przedstawionych wyników trudno jest znaleźć podstawy ku ograniczeniu możliwości wychowywania dzieci przez rodziców o orientacji innej niż heteroseksualna. Wydaje się zatem, że obecnie obserwowany opór społeczny przed wprowadzeniem takiej możliwości oraz brak rzeczywistych możliwości prawnych stoi w sprzeczności z doniesieniami naukowymi, które nie dają podstaw do takiego stanu rzeczy. Możliwe jest zatem, że brak prawnej możliwości wychowywania dzieci przez nieheteroseksualnych rodziców jest warunkowany przez wyobrażenia

na temat rodzicielstwa osób nieheteroseksualnych, które nie mają pokrycia w rzeczywistości społecznej.

Bibliografia

- American Psychological Association (2011). *Practice Guidelines for LGB Clients*. Pobrano z lokalizacji: www.apa.org [dostęp w dniu: 20.12.2016].
- Belous, C.K., Wampler, R.S. (2016). Development of the Gay and Lesbian Relationship Satisfaction Scale. *Journal of Marital & Family Therapy*.
- Bigner, J.J., Jacobsen, R.B. (1989). Parenting behaviors of homosexual and heterosexual fathers. *Journal of Homosexuality*, 18.
- Biostat (2012). *Wiedza lekarzy w trakcie specjalizacji w zakresie równego traktowania osób nieheteroseksualnych w praktyce lekarskiej. Raport z badania jakościowego zrealizowanego na zamówienie Biura Rzecznika Praw Obywatelskich*. Warszawa. Pobrano z lokalizacji: <http://bit.ly/2kLPYIM> [dostęp w dniu: 20.12.2016].
- Bos, H.M., van Balen, F. (2008). Children in planned lesbian families: Stigmatisation, psychological adjustment and protective factors. *Culture, Health & Sexuality*, 10 (3).
- Chan, R.W., Raboy, B., & Patterson, C.J. (1998). Psychosocial adjustment among children conceived via donor insemination by lesbian and heterosexual mothers. *Child Development*, 69.
- Chen, H., Li, Y., Wang, L., Zhang, B. (2015). Causes of suicidal behaviors in men who have sex with men in China: a national questionnaire survey. *BMC Public Health*, 15.
- Cohabitation, Marriage, Divorce, and Remarriage in the United States (2002) http://www.cdc.gov/nchs/data/series/sr_23/sr23_022.pdf [dostęp w dniu: 20.12.2016].
- Crouch, S. (2013). *The Australian Study of Child Health in Same-Sex Families (ACHES)*: Interim report. Melbourne: The McCaughey VicHealth Centre for Community Wellbeing, Melbourne School of Population & Global Health.
- Crouch, S., Waters, E., McNair, R., Power, J., & Davis, E. (2012). ACHES The Australian study of child health in same-sex families: Background research, design and methodology. *BMC Public Health*, 12.
- Dempsey, D. (2013). Same-sex parented families in Australia. *Child Family Community Australia*, 18.
- Dibble, S.L., Roberts S.A., Nussey, B. (2004). Comparing breast cancer risk between lesbians and their heterosexual sisters. *Women's Health Issues*, 14.
- Fingerhut, A.W., Maisel, N.C. (2010). Relationship formalization and individual and relationship well-being among same-sex couples. *Journal of Social and Personal Relationships*, 27.

- Fulcher, M., Chan, R.W., Raboy, B., Patterson, C.J. (2002). Contact with grandparents among children conceived via donor insemination by lesbian and heterosexual mothers. *Parenting*, 2 (1).
- Garnets, L., Kimmel, D. (1993). *Lesbian and gay male dimensions in the psychological study of human diversity*. New York.
- Gartrell, N., Bos, H.M.W. (2010). US National Longitudinal Lesbian Family Study: Psychological adjustment of 17 year old adolescents. *Pediatrics*, 126 (1).
- Gartrell, N., Bos, H.M.W., Peyser, H., Deck, A., & Rodas, C. (2012). Adolescents with lesbian mothers describe their own lives. *Journal of Homosexuality*, 59.
- Gartrell, N., Rodas, C., Deck, A., Peyser, H., Banks, A. (2005). The National Lesbian Family Study: 4. Interviews with the 10-year-old children. *American Journal of Orthopsychiatry*, 75 (4).
- Gates, G. (2011). *How many people are lesbian, gay, bisexual and transgender?* Pobrano z lokalizacji: www.williamsinstitute.law.ucla.edu [dostęp w dniu: 20.12.2016].
- Ginger, S., Ginger, A. (2010). Praktyczny przewodnik psychoterapeuty. Psychologia humanistyczna. Zakrzewo.
- Goldberg, A. (2007). How does it make a difference? Perspectives of adults with lesbian, gay and bisexual parents. *American Journal of Orthopsychiatry*, 77(4).
- Golombok, S., Perry, B., Burston, A., Murray, C., Mooney-Somers, J., Stevens, M., Golding, J. (2003). Children with lesbian parents: A community study. *Developmental Psychology*, 39.
- Hu, J., Hu, J., Huang, G. i Zheng, X. (2016). Life satisfaction, self-esteem and loneliness among LGB adults and heterosexual adults in China. *Journal of Homosexuality*, 63.
- Jaśkowiak, A. (2015). Zagadnienia medyczne dotyczące osób ze społeczności LGB. *Psychoseksuologia*, 1.
- King, M., Semlyen, J., Tai, S.S., Killaspy, H., Osborn, D., Popelyuk, D., Nazareth I. (2008). A systematic review of mental disorder, suicide, and deliberate self harm in lesbian, gay and bisexual people. *BMC Psychiatry*, 8.
- Kosciw, J.G., Diaz, E.M. (2008). *Involved, invisible, ignored: The experiences of lesbian, gay, bisexual, and transgender parents and their children in our nation's K-12 schools*. New York.
- Lindsay, J., Perlesz, A., Brown, R., McNair, R., de Vaus, D., Pitts, M. (2006). Stigma or respect: Lesbian-parented families negotiating school settings. *Sociology*, 40, 1059–1077.
- Oronowicz, W. Radomska, K., Siwiak, A., Kotkowski, P., Rogowska, K., Serafin, P. (2015a). Potrzeba kształcenia psychologów i lekarzy w zakresie psychologii i seksuologii LGBT. W: K. Błasińska, S. Pasikowski, G. Piekarski, J. Ratkow-

- ska-Pasikowska (red.), *Nierówności Społeczne. W trosce o otwarcia horyzontów edukacji*. Gdańsk.
- Oronowicz, W., Jaśkowiak, A. (2015b). Historia internetowych portali randkowych. W: A. Orzełek, K. Jakimowicz, A. Sykała (red.), *Jednostka i Zbiorowość – relacje na przestrzeni dziejów*. Lublin.
- Oronowicz, W., Jaśkowiak, A. (2015c). Jak Polacy postrzegają internetowe portale randkowe? W: M. Wysocka-Pleczyk, B. Gulla (red.), *Człowiek Zalogowany 4. Świat społeczny w przestrzeni Internetu*. Kraków.
- Patterson, C.J. (1995). Families of the lesbian baby boom: Parents' divisions of labor and children's adjustment. *Developmental Psychology*, 31.
- Ray, V., Gregory, R. (2001). School experiences of the children of lesbian and gay parents. *Family Matters*, 59, 28–35.
- Raley, R. K., & Wildsmith, E. (2004). Cohabitation and children's family instability. *Journal of Marriage and Family*, 66 (1).
- Rivers, I., Noret, N. (2008). Well-being among same-sex and opposite sex attracted youth at school. *School Psychology Review*, 37.
- Rivers, I., Poteat, V.P., Noret, N. (2008). Victimization, social support and psychosocial functioning among children of same-sex and opposite-sex couples in the United Kingdom. *Developmental Psychology*, 44.
- Rosenfeld, M. J. (2010). Nontraditional families and childhood progress through school. *Demography*, 47(3).
- Russell, G.M. (2000). *Voted out: The psychological consequences of anti-gay politics*. New York.
- Saja, K. (2012). O dyskryminacji par jednopłciowych. *Diametros*, 34.
- Van Borsel, J., Van de Putte, A. (2014). Lispering and male homosexuality. *Archives of Sexual Behavior*, 43.
- Gelderden van, L., Gartrell, N., Bos, H.M.W., van Rooij, F.B., Hermanns, J.M.A. (2012). Stigmatization associated with growing up in a lesbian-parented family: What do adolescents experience and how do they deal with it? *Children and Youth Services Review*, 34.
- Vanfraussen, K., Ponjaert-Kristoffersen, I., & Brewaeys, A. (2003). Family functioning in lesbian families created by donor insemination. *The American Journal Of Orthopsychiatry*, 73.
- Wainright, J.L., Patterson, C. J. (2006). Delinquency, victimization, and substance use among adolescents with female same-sex parents. *Journal of Family Psychology*, 20.
- Wainright, J.L., Russell, S.T., Patterson, C.J. (2004). Psychosocial Adjustment, School Outcomes, and Romantic Relationships of Adolescents With Same-Sex Parents. *Child Development*, 75.